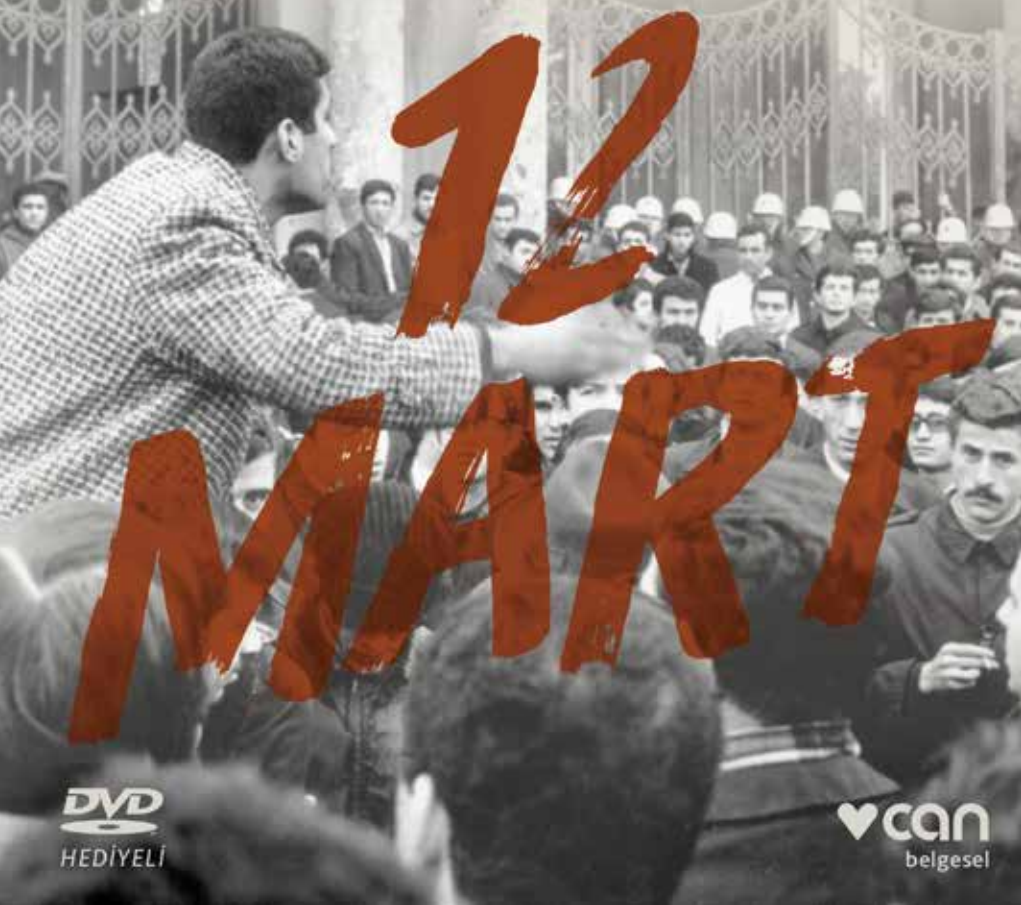

MEHMET ALİ BİRAND CAN DÜNDAR BÜLENT ÇAPLI

BELGESEL KİTAPLAR

DVD
HEDİYELİ

can
belgesel

MEHMET ALİ BİRAND
CAN DÜNDAR - BÜLENT ÇAPLI

12 MART
İhtilalin Pençesinde Demokrasi

© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1-10. basım: İmge Yayınları (1994-2008)

Can Yayınları'nda 1. basım: Şubat 2016, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sırma Köksal

Düzeltili: Mert Tokur, Ebru Aydın

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6

Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-3166-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750731662

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

MEHMET ALİ BİRAND
CAN DÜNDAR -BÜLENT ÇAPLI

12 MART
İhtilalin Pençesinde Demokrasi

BELGESEL

♥can

MEHMET ALİ BİRAND, 1941'de İstanbul'da doğdu. 1962'de Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra; İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi fakat ekonomik nedenlerden dolayı devam edemedi. Gazeteciliğe 1964'te *Milliyet*'in dış haberler servisinde başladı. 1985'te TRT 1'de *32. Gün* programını hazırladı ve sundu; bu program daha sonra SHOW TV ve CNN Türk televizyonlarında yayınlandı. 1989'da *Kıbrıs*, ardından 27 Mayıs Darbesi'ni anlatan *Demirkırat*, *12 Mart*, *12 Eylül*, *Özallı Yıllar* ve *Son Darbe 28 Şubat* belgesellerini yaptı. *Sabah* ve *Posta* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. CNN Türk'te *Manşet* adlı bir talk show programı yaptı. 2005'te Kanal D ana haber bülteninin genel yayın yönetmeni oldu. 2009'da ise hem CNN Türk'ün hem de Kanal D'nin genel yayın yönetmenliğini yaparak ortak bir haber merkezi oluşturdu. 1976'da TÜYAP Kitap Fuarı'nın Yılın Yazarı Ödülü'nü, 1984'te Sedat Simavi Vakfı Kitle Haberleşme Ödülü'nü, 1987 yılında Avrupa Konseyi'nin Yılın Gazetecisi Ödülü'nü; ayrıca 1993'te Lion Kulüpleri Melvin Jones Fellow Ödülü'nü ve Fransız Şövalye Nişanı'nı kazandı. 2013'te İstanbul'da yaşamını yitirdi. Kitapları: *30 Sıcak Gün* (1975), *Bir Pazar Hikâyesi* (1978), *Dişet* (1978), *12 Eylül Saat 04.00* (1984), *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası* (1985), *Emret Komutanım* (1986), *Demirkırat* (1991, Bülent Çaplı ve Can Dündar'la birlikte), *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası Apo ve PKK* (1992), *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (1997, Bülent Çaplı ve Can Dündar'la birlikte), *12 Eylül: Türkiye'nin Miladı* (1999, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar'la birlikte), *Türkiye'nin Avrupa Macerası* (2000), *The Özal: Bir Davanın Öyküsü* (2001, Soner Yalçın'la birlikte), *20 Yılın Perde Arkası: 32. Gün* (2005), *Son Darbe – 28 Şubat* (2012).

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde

Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979'dan beri gazetecilik, belgesel yapımıcılığı, TV programcılığının yanı sıra, 2015'te *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni olmuştur. Kitapları *Demirkırat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgedekiler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Erge-nekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda* (Ülkem Özge Sevgililer'le birlikte, 2003), *Büyülü Fener* (2003), *Duvar* (Ege DüNDAR'la birlikte, 2003), *Yıldızlar*, (2004), *Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte 2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç I.* (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç II.* (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalım Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

BÜLENT ÇAPLI, 1958 yılında Ankara'da doğdu. 1979'da Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1981'de Amerika Bileşik Devletleri Utah Eyalet Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesi aldı. 1987'de Ohio Üniversitesi'nde Fulbright bursuyla doktora programına devam etti. 1990'da İstanbul Üniversitesi'nden doktor unvanını aldı. 1991'de Chevening bursuyla Manchester Üniversitesi'nde, 2002'de Fulbright bursuyla Florida Üniversitesi'nde konuk araştırmacı olarak çalıştı. 1985'den 2010'a kadar çalıştığı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Bölüm Başkanlığı, İletişim Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü ve Dekan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Medya etiği, medyanın ekonomi politikası, medya sistemleri ve belgesel konularında akademik çalışmalar yaptı. İletişim alanında çok sayıda ulusal ve uluslararası araştırma projesinin yürütücülüğünü yaptı. Halen Bilkent Üniversitesi İletişim ve Tasarım Bölümü'nde Profesör olarak görev yapıyor. Kitapları: *Demirkırat* (M.A. Birand ve Can DüNDAR ile birlikte, 1991), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve C. DüNDAR birlikte, 1994), *Televizyonda Temel Kavramlar* (2000), *Televizyon ve Siyasal Sistem* (2001), *Medya ve Etik* (2002), *İsmet Paşa* (C. DüNDAR ile birlikte, 2006), *Dumlupınar: İki gemi, İki Kaptan* (2007), *Fili Tarif Etmek: Özel Televizyona Beş Kala* (2008), *Televizyon Haber-ciliğinde Etik* (H. Tuncel ile birlikte, 2010).

İçindekiler

Önsöz	13
Giriş	15
Birinci bölüm: Sancı	17
İkinci bölüm: Albay	41
Üçüncü bölüm: İsyân	65
Dördüncü bölüm: Baskın	87
Beşinci bölüm: Demir-El	117
Altıncı bölüm: Sağ-Sol	143
Yedinci bölüm: Başkaldırı	167
Sekizinci bölüm: Cunta	193
Dokuzuncu bölüm: Muhtıra	223
Onuncu bölüm: Rövanş	251
Söyleşi Yapılanların Listesi	291
Kaynakça	293

1960'ların sokaklarından önce tanklarıyla ihtilalciler geçti. Sonra zafer şarkılarıyla gençler... İsyanın bayraklarıyla işçiler... Sağcılar... Solcular... Polisler... Sonra yeniden cuntacılar ve darbeciler... Ülke, ihtilalin pençesinde 12 yıl geçirdi. Ve sonunda tüm yollar yine aynı kavşağa çıktı.

Önsöz

12 Mart belgeselinin çalışması 1991 yazında başladı.

15 yıl sonra 2007 başında kitabın DVD'li yeni baskısına önsöz yazarken kitabın sonundaki listeye bakınca o dönem yapılan işin değeri daha iyi anlaşılıyor:

Metin Toker aramızda değil artık; Suphi Karaman da... Alparslan Türkeş de... Muhsin Batur da... Doğan Kasaroğlu da... Fuat Doğu da...

O dönemde yaşadıklarını bir daha anlatma olanakları yok. Üstelik bir kısmı o tanıklıkları daha önce de anlatmamışlardı:

Suphi Karaman kendilerine Menderes'i asmadan öldürmeyi tekelif edenleri; Fuat Doğu muhtırayı Başbakan Demirel'e nasıl bildirdiğini; Muhsin Batur, darbenin son anda nasıl şekil değiştirdiğini...

Bugün o tanıklıklar sayesinde yakın çağın üzerindeki sis perdesi biraz daha kalkıyor; perde biraz daha aralanıyor.

Koca bir ekip, az değil, tam üç yıl çalıştı bu proje üzerinde...

11 ayrı kentte dönemin 53 tanığıyla konuşuldu.

560 cilt gazete ve 60 cilt dergi tarandı.

Toplamı 35 bin sayfaya ulaşan 120 kitaptan yararlanıldı.

Yurtiçi ve yurtdışı arşivler taranarak 12 bin 40 dakikalık bir görüntü arşivi oluşturuldu.

10 bölümlük belgeselin 1993 Kasım ayında başlayan montajı sekiz ayda tamamlandı.

Ve belgesel 1994 baharında, bir yandan montajı sürerken yayına girdi.

* * *

Belgeselde ele alınan 1961-1973 dönemi bugün yaşadığımız pek çok sorunun doğum tarihi sayılabilir.

Neler görmedi ki Türkiye o 12 yıl içinde?..

Bir başbakanın asılışını...

Gürsel'in cumhurbaşkanlığını...

İnönü'nün koalisyon hükümetlerini...

Talat Aydemir imzalı iki darbe girişimini....

Demirel'in siyaset sahnesine, Sunay'ın Köşk'e çıkışını...

68 öğrenci ayaklanmasını...

Darbe hesaplarını... iktidar hesaplaşmalarını... muhtırayı... baskıları... işkenceleri... mahkemeleri... idam sehpalarını...

Üç darağacının gölgesinde başlayıp üç darağacının gölgesinde son bulan bu sancılı 12 yılın öyküsünü okudukça, Demirel'den Türkeş'e, Deniz Gezmiş'ten Ecevit'e kadar pek çok tarihi şahsiyetin hangi koşullar altında doğduğunu da görecek, bugünü daha iyi anlayabileceksiniz.

* * *

Bundan önceki belgesel dizimiz olan *Demirkırat*, 1946-1961 dönemini ele alıyor, o 15 yıl içinde demokrasinin sancılı doğuşunu anlatıyordu.

12 Mart, Demirkırat'ın ihtilalin pençesinde geçirdiği gençlik yıllarını konu alıyor.

Böylece Türk demokrasi tarihinin önemli bir bölümünü kitap ve DVD olarak size sunmuş oluyoruz.

En büyük dileğimiz 21. yüzyıla dek uzanan bu zorlu serüvenin tam bir "görsel demokrasi tarihi" şeklinde sete dönüşmesi ve izleyen "televizyon kuşağı"nda, döneme dair merak uyandırması...

Mazimizdeki kuyuları bilirsek, onlara yeniden dönüşmeyi de öğrenebiliriz belki...

Mehmet Ali Birand
Can Dündar
Bülent Çaplı

Giriş

.... Odadaki bekleyiş sırasında Menderes'e bir hoca getirdiler. Hocayla baş başa kalmak istedi. Buna izin verilmedi. Son sözleri soruldu. Şunları yazdırdı:

"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletim ve milletime ebedî saadetler dilerim. Bu arada karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum."

Elleri arkadan kelepçelendi. Üzerine beyaz infaz gömleği giydirildi. Binadan çıkarıldı. Yanında iki gardiyan olduğu halde İmralı Cezaevi'nin bahçesine doğru yürümeye başladı. Yolun iki yanına 20'şer adım arayla askerler dizilmişti.

Adnan Menderes son yolculuğuna çıkarken son kez dünyaya baktı ve ağzından şu iki cümle duyuldu:

"Hiç küskün değilim... Hiçbir dargınlık duymuyorum."

* * *

Menderes'in idamı, Türkiye'de bir dönemin perdesini kapatmıştı. 1946'da bin bir emekle, özenle kurulan çok partili demokrasi, böylece ilk yarasını alıyordu. Artık Türkiye'nin tarihinde asılmış bir başbakan vardı ve bu kanın lekesi, kuşaklar boyunca temizlenemeyecekti.

Ancak bu acı infaz, demokrasinin ezeli maratonunu durdurmadı. Demirkırat tökezledi ama vurulmadı. Gerçi henüz eski kinler kabuk bağlamamıştı ama bekleyecek zaman yoktu. Darağaçları sökülmeden, sandıklar kuruldu. Demirkırat şimdi dörtlüde, yeni bir dönemin sokaklarında koşacaktı. İhtilalin pençesindeki bu koşu tam on yıl sürecekti. Ta ki on yıl sonra bir mart günü, ihtilal yeniden kapıyı çalınca dek...

Birinci bölüm

SANCI

idam edildi

ltı doktor, sıhhatinin iy
duğuna dair rapor verd
orlu ve Polatkan'dan sonr
ın infaz da İmralı'da yapıldı

rkiye'nin on beşin
Başbakanı Adnan
Menderes, Marmara
Denizindeki Mahküm-
Adası İmralı'da
in öğleden sonra
am edilmiştir.

ve, Menderes hükümeti

Yassıa
Sanıklı
Ayrı ay
Çetayev

17 Eylül 1961 Pazar, Saat 14.30 Ankara

Demokrat Parti'nin devrik başbakanı Adnan Menderes'in asıldığı dakikalarda Ankara huzursuzdu. Menderes'in infaz haberi henüz gelmemişti. Evlerde endişe dolu bir bekleyiş vardı. Kulaklar radyodaydı. Herkes İmralı'da ne olduğunu merak ediyordu. Meclis'teyse Milli Birlik Komitesi toplantı halindeydi. Onlar da Menderes'in akıbetini öğrenmeye çalışıyordu. Birden AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve Genel Sekreteri Şinasi Osma'nın acilen komiteyle görüşmek istedikleri haberi geldi. Komite üyeleri, eski komutanları olan Gümüşpala'nın bu isteğini kırmadılar ve saat 14.30'a randevu verdiler.

Suphi Karaman (MBK üyesi)

14.30'da Sıtkı Ulay'ın devlet bakanlığı makam odasında Gümüşpala ve Şinasi Osma'yla buluştuk. Randevuya komiteden iki arkadaş da katıldı. Birisi Refet Aksoy birisi de ben. Başbakanlık binasına basından kaçarak arka kapılardan girdik. Sıtkı Ulay'ın odasına biraz sonra Şinasi Osma ve Gümüşpala geldiler. Uzun bir konuşma oldu aramızda. Onlar Menderes'in asılmasının önlenmesi çabasıydılar. Bunun olanak-sız olduğunu kendilerine anlattık.

Ancak Gümüşpala ikna olmadı. AP örgütünün ayakta olduğunu söyledi. İki bakanın kurtarılamadığını, hiç olmazsa Menderes'in kurtarılması için bir şeyler yapılması gerektiğini söyledi. Bunun da mümkün olmadığını anlayınca iki AP yöneticisi oradaki Milli Birlikçileri şaşkına çeviren bir öneri yaptılar.

Suphi Karaman

Dediler, "Bu idamlar yapılmasın. Veya hiç kurtuluş yoksa başka türlü bir ölüm söz konusu olsun. Ve resimlerde Menderes, idam sehpalarında asılmış olmasın."

Sıtkı Ulay (MBK üyesi-devlet bakanı)

Dedi ki, "Bu infazları yaparsanız bunları kahraman edeceksiniz." Adanın bu görüşü doğru. "Bak birisi boynuna ip takmış intihar ediyor. Bırakın etsin. Size ne? Bir tanesi evinden ilaç getirmiş içiyor. Bırakın içsin kahraman etmeyin," dedi.

Suphi Karaman

Yastıkla filan... yani nefes alamayacak bir duruma getirmek... Açıkçası yani bunu itiraf ediyorum çünkü anılarımda yastık diye geçiyor. Yani intihar, yani kendisi tekrar intihar etmiş filan gibilerinden bir hal vermek. Biz bunu hiddetle reddettik.

İki AP yöneticisi o görüşmede komite üyelerine, Menderes'in idamı durdurulamıyorsa, hiç olmazsa intihar süsü verilerek öldürülmesini mi önermişlerdi? "Yastıkla boğulması" nı mı teklif etmişlerdi? Görüşmede bulunan iki komite üyesine göre öyle... Ancak işin ilginç yanı, tam da Meclis'te bunlar konuşulurken, yani saat 14.30 sıralarında Menderes'in infazı yapılmış ve ölümünü belgeleyen fotoğraflar çekilmişti bile... O gün herkesin korkuyla beklediği bu haber ertesi gün manşetleri süsleyecekti.

1960'ların sokaklarından, önce tanklarıyla ihtilalciler geçti.
Sonra zafer şarkılarıyla gençler..
İsyan bayraklarıyla işçiler..
Sağcılar.. Solcular.. Polisler..
Sonra yeniden cuntacılar ve darbeciler..

Ülke, ihtilalin pençesinde 12 yıl geçirdi.
Neler görmedi ki Türkiye o 12 yıl içinde..
Bir başbakanın asılışını..
Gürsel'in cumhurbaşkanlığını..
İnönü'nün koalisyon hükümetlerini..
Talat Aydemir imzalı iki darbe girişimini..
Demirel'in siyaset sahnesine, Sunay'ın Köşk'e çıkışını..
68 öğrenci ayaklanmasını..

Darbe hesaplarını... iktidar hesaplaşmalarını... muhtırayı...
baskıları... işkenceleri... mahkemeleri... idam sehpalarını...

Üç darağacının gölgesinde başlayıp üç darağacının
gölgesinde son bulan bu sancılı 12 yılın öyküsünü okuyup
belgeselini izledikçe bugünü daha iyi anlayabileceksiniz.